

Pregledni rad
UDK 316.323.6(497.5)
001.891
303.093
Primljeno: 30. travnja 2011.

Hrvatska: centar ili periferija? Ispitivanje potencijala teorije internacionalizacije kapitalizma

HRVOJE PAIĆ*

Sažetak

Fokus analize punktualno je ispitivanje analitičkog potencijala teorije s obzirom na empiriju. U tu su svrhu odabrane teorijske teze o internacionalizaciji kapitalizma i slučaj Hrvatske. Za razliku od uobičajene znanstvene prakse u kojoj se teorijski okvir promatra kao unaprijed formaliziran i statičan element dizajna istraživanja, u radu se postulira da je moguće i analitički korisno drugačije razumijevanje teorijske perspektive. Takvo razumijevanje temelji se na dinamizaciji, fleksibilizaciji i otvaranju teorijskog horizonta u pravcu reflektiranja posebnosti empirije. Pritom se potencijal teorijskih uvida ispituje paralelno s izvođenjem empirijske analize. Tim se pristupom, koji se dijelom oslanja na Grounded Theory i simbolički interakcionizam, preispitivanje potencijala teorije ne ograničava na fazu dizajniranja istraživanja, nego se shvaća kao proces koji intenzivno traje i za vrijeme izvođenja empirijske analize. Pritom se pretpostavlja da uobičajenim načinom nije moguće dovoljno reflektirati specifičnosti i iznenađenja na polju empirije jer su: a) unaprijed utvrđene teorijske teze preopćenitog karaktera i/ili b) teze ekstrapolirane iz društveno-povijesno drugačijih ili u najbolju ruku donekle sličnih empirijskih slučajeva. Nadalje, svako unaprijed utvrđeno teorijsko fokusiranje istovremeno implicira redukciju perspektive koju treba izbjeći uvažavajući empirijske okolnosti. Demonstrirani je pristup ispitivanja potencijala teorijskih teza, osim što ukazuje na metodologiju ispitivanja, orijentiran na identificiranje mogućnosti i granica odabrane teorijske aparature. Ispitivanje mogućnosti i granica razumijeva se kao osnova za teoretizaciju s ciljem generiranja teorijskih fragmenata pojmova koji bi bili u stanju reflektirati specifične i nove empirijske okolnosti.

Ključne riječi: analitički potencijal teorije, internacionalizacija kapitalizma, Hrvatska, centar, periferija, semiperiferija, Nicos Poulantzas, metodologija ispitivanja teorije

* *Hrvoje Paić*, istraživač na istraživačkoj platformi POTREBA, Institut für Politikwissenschaft, Fakultät für Sozialwissenschaften, Universität Wien.

Trebamo nove pojmove kako bismo razumjeli svijet.

Ulrich Beck (2002)

Uvod

Svako empirijsko istraživanje u politologiji koje je strukturirano prema shemi: 1) ciljevi i istraživačka pitanja; 2) teorijski pristup; 3) metodologija istraživanja; 4) empirijska analiza, treba osim refleksije niza drugih okolnosti nužno uključiti preispitivanje analitičkog potencijala teorijske osnove analize. To je moguće učiniti na najmanje dva načina. Prvi je način usporedba i usklađivanje sadržaja teorijskih teza s jedne strane sa sadržajem istraživačkih pitanja, nadalje, vrstom i dostupnosti empirijskih podataka i načinom njihove analize te nekim općim obilježjima empirije s druge strane. Usklađivanje se pritom vodi sljedećim središnjim pitanjem: Što konkretna teorija kao analitički instrument može opisati i/ili kauzalno objasniti te s obzirom na to na koji je način potrebno modificirati istraživačke ciljeve i pitanja i/ili teorijski pristup i/ili metodologiju? Takva (pred)analiza ograničena je na fazu dizajniranja istraživanja. Iza nje stoji očekivanje da će se u okviru empirijske analize na taj način, dakle na osnovi unaprijed utvrđenog istraživačkog instrumentarija, moći generirati željena saznanja o fenomenu koji se istražuje. Nadalje, pretpostavlja se da unaprijed određeni teorijski okvir istraživanja predstavlja nužno fokusiranje analitičke perspektive kojom se razlučuje bitno od nebitnoga, dakle da se radi o važnom pojašnjenju i preciziranju istraživanja. Taj tendencijski čvrsto formaliziran pristup dio je kanona uobičajene istraživačke prakse.

Drugi način razumijevanja teorije, koji će ovdje biti predstavljen i ispitivan, ne isključuje prvi, nego se može razumjeti kao otvaranje i dinamiziranje prvog. Taj način naime obuhvaća prvi postupak čiji rezultat, unaprijed utvrđeni teorijski okvir istraživanja, predstavlja osnovu za daljnju analizu polaznih teorijskih premisa. Drugim riječima, tim se pristupom preispitivanje potencijala teorije ne ograničava na fazu dizajniranja istraživanja, nego ga se shvaća kao proces koji intenzivno traje i za vrijeme izvođenja empirijske analize. Pritom se pretpostavlja da prvim načinom, bez obzira na postojeća predznanja, nije moguće dovoljno reflektirati specifičnosti i iznenađenja na polju empirije jer su: a) unaprijed utvrđene teorijske teze (pre)općenitog karaktera i/ili b) teze ekstrapolirane iz društveno-povijesno drugačijih ili u najbolju ruku samo sličnih empirijskih slučajeva. Značaj obuhvaćanja posebnosti i empirijskih iznenađenja u ovom kontekstu sastoji se s jedne strane u tome što se na taj način dobiva potpunija i kvalitetnija slika istraživanog fenomena, čime se istovremeno poboljšava empirijska analiza. S druge pak strane otvara se mogućnost da istraživački proces, osim bogatijim i dubljim empirijskim uvidima, putem induktivnog razmišljanja i rada rezultira i obogaćivanjem postojećih teorijskih saznanja i debata na dotičnom ili srodnim teorijskim poljima. Nadalje, kad se radi o

fokusiranju na bitno, što se u prvom pristupu smatra prednošću, to se u ovom slučaju promatra kao element istraživačkog dizajna koji treba nužno nadograditi otvaranjem perspektive te njegovim sadržajnim nadopunjavanjem i modificiranjem. Naime, svako unaprijed utvrđeno teorijsko fokusiranje i/ili s time u vezi naglašavanje pojedinih segmenata društvenog istovremeno implicira redukciju perspektive koju treba izbjeći uvažavanjem posebnosti empirijskih okolnosti i njihovom eventualnom teoretizacijom. Taj pristup nadalje karakterizira gledište da fiksiranje teorijskog instrumentarija prije empirijske analize sadrži opasnost podređivanja empirije teoriji, što ima posljedice na rezultate analize. Herbert Blumer primjerice vidi to na sljedeći način:

Prevladavajući interes i praksa karakterizirani su time da se teoriji, modelu, konceptu, tehnikama i propisima o znanstvenim pristupima dopušta da prisilno određuju tijek istraživanja i da tako izobličuju rezultat, naime analitičku sliku empirijskog svijeta, sve dok ona ne odgovara njihovoj formi.¹

Sažeto, obilježja su ovog pristupa:

- a) radi se o pokušaju ukidanja navedenog nedostatka formaliziranog shvaćanja teorije;
- b) uključivanjem načina funkcioniranja teorije prvog slučaja kao orijentacijske točke istraživanja pokušava se prevladati nedostatak simboličkog interakcionizma i eksploracije koji se odnosi na eventualnu dezorijentiranost, a proizlazi iz tendencije zanemarivanja analitičke vrijednosti unaprijed određenog teorijskog okvira istraživanja,² a time donekle i postojećih i poznatih relevantnih predznanja o predmetu analize;

¹ Blumer, Herbert citirano prema: Filstead, J. William, 1979: 36.

² Blumer, 1979: 54-55. Eksploracija kao jedna od centralnih metoda simboličkog interakcionizma definirana je primjerice prema Blumeru na sljedeći način: "Eksploracija je prema definiciji fleksibilni postupak pri kojem se prelazi s jedne linije istraživanja na drugu, u tijeku istraživanja promatranju se dodaju nove točke, kreće se u novim smjerovima o kojima se prethodno nije ni razmišljalo i, konačno, mijenja se definicija onoga što se smatralo relevantnim podacima te se dolazi do novih saznanja i boljeg razumijevanja. (...) Fleksibilnost eksplorativnog postupka ne znači da se istraživanje odvija bez ikakvog smjera; ona znači da je perspektiva na početku široka te da se tijekom istraživanja sve više sužava. Svrha je eksplorativnog istraživanja približiti se jasnom razumijevanju toga kako se suočiti s problemom; naučiti što su odgovarajući podaci; razviti ideje o signifikantnim linijama povezanosti i konstruirati svoj pojmovni alat u svjetlu onoga što se nauči o životnom području. U tom se pogledu eksploracija razlikuje od pomalo veleumnog stava istraživača koji je etabliranim znanstvenim protokolom prisiljen prije stvarnog istraživanja predložiti definiran i jasno strukturiran problem, znati koje vrste podataka treba skupiti, imati unaprijed sastavljen sklop tehnika kojih se valja pridržavati, te na kraju postignute rezultate prilagoditi kategorijama koje je prethodno definirao."

- c) ovaj je pristup pokušaj uvažavanja teorijske analitičke vrijednosti, uz njegovo objedinjavanje sa snažnim senzibilitetom za konkretne empirijske okolnosti i induktivističkim ciljem u jedan analitički okvir. Taj okvir stoga sadržajno karakterizira kombiniranje nekih elemenata metode Grounded Theory, simboličkog interakcionizma sa segmentima uobičajenog pristupa;³
- d) ovaj pristup u smislu rezultata podjednako je usmjeren na generiranje novih empirijskih i teorijskih saznanja.

U tom kontekstu mogu se postaviti sljedeća pitanja:

1. Kako konkretno izgleda takvo ispitivanje potencijala teorijskog aparata?
2. Na koji je način moguće kritizirati, modificirati i nadopunjavati teorijske teze s obzirom na empirijski slučaj?
3. Što je metodološka podloga ovog pristupa te koje se metodološke smjernice i zaključci mogu izvući iz konkretnog ispitivanja?
4. Koje su druge karakteristike i koristi od ovakvog ispitivanja?

Odgovori na postavljena pitanja bit će generirani na temelju punktualne analize teza teorije o internacionalizaciji kapitalizma i empirijskog slučaja Hrvatske (1991-2010).

1. Osnove teorije internacionalizacije kapitalizma

Sudeći prema sadržaju teza, koje su deskriptivno-kritičkog i materijalističkog karaktera, teorija internacionalizacije kapitalizma nalazi se na sjecištu triju polja političkih znanosti: međunarodni odnosi, teorija države i društva te transformacije društva i države. Teorija internacionalizacije kapitalizma, čijim se glavnim nosiocem⁴ može smatrati Nicos Poulantzas, nastala je s jedne strane na teorijskim i empirijskim istraživanjima o kapitalizmu i njegovu širenju koja su proveli njegovi znanstveno-ideološki prethodnici,⁵ a s druge na njegovim vlastitim empirijskim analizama tog fenomena prvenstveno u Grčkoj, Španjolskoj i Portugalu 1970-ih godina (Poulantzas, 1977). Prema Poulantzasu, kapitalizam, koji je za njega središnji objekt istra-

³ Neki od standardnih radova o Grounded Theory jesu: Glaser/Strauss, 1967; Strauss/Corbin, 1998.

⁴ Središnji je rad o ovoj temi Poulantzas, 2001. Pored njega u skupinu znanstvenika koji se bave istom ili sličnom perspektivom mogu se između ostalih ubrojiti i Jens Wissel, Ulrich Brand, Alex Demirovic, Markus Wissen, Miriam Heigel, Joachim Hirsch i Bob Jessop. Vidi ove referentne radove: Wissel, 2007; Brand, 2007a, 2007b: 217-234; Demirovic, 2002: 7-34, 2007: 273-288; Hirsch/Kannankulam, 2006: 68-70.

⁵ Prvenstveno Karl Marx, Friedrich Engels, Rosa Luxemburg i Vladimir Iljič Lenjin.

živanja, karakterizira dvostruka tendencija (2001: 22). S jedne strane tendira širenju unutar društva u koje ulazi i učvršćuje svoju dominaciju, dok se s druge strane istovremeno širi i izvan granica tog društva (*ibid.*). Ekspanzija kapitalizma u pravcu periferije odnosno unutarnja reprodukcija kapitalističkih odnosa u tim društvima ima tri dimenzije: ekonomsku, političku i ideološku (Jessop, 2001: 74).

Ekonomsku i u kontekstu ovog teorijskog pristupa središnju dimenziju internacionalizacije treba promatrati u kontekstu glavnog obilježja imperijalizma. Ona se odnosi prvenstveno na primat izvoza kapitala nad izvozom roba, pri čemu izvoz roba i ukupno svjetsko tržište ostaju važnim kontekstualnim faktorima (Poulantzas, 2001: 22-23). Temeljni razlog internacionalizacije kapitala kao specifičnog i središnjeg momenta fordističke faze imperijalizma pritom je tendencijski pad stopa profita u centrima kapitalizma koji inicira potragu za novim profitima u drugim društvima. Sredstva za ostvarenje povišenja profitnih stopa indirektna su eksploatacija drugih društava u koja prodire kapitalizam, primjerice direktnim stranim ulaganjima (*ibid.*). Drugim riječima, eksploatacija je središnji mehanizam suzbijanja pada profitnih stopa te istodobne akumulacije kapitala u društvima koja su centri kapitalizma, pri čemu društva u koja ulazi kapital predstavljaju bazu akumulacije. Eksploatacija društava u koja ulazi kapital poprima forme iskorištavanja radne snage, pri čemu primjene i promjene tehničkih inovacija i radnih procesa te nivoa zarade radne snage, produktivnost rada, kvalificiranost radne snage i potrošnju treba promatrati kao dimenzije i mehanizme iskorištavanja (Jessop, 2001: 76).

Politička dimenzija (prvenstveno država) ne nestaje, nego uslijed internacionalizacije biva transformirana. Naime, internacionalizacija ima snažan utjecaj na politiku i političke institucije države, i to stoga što države same počinju zastupati interese vladajućeg imperijalističkog kapitala (*ibid.*: 53-54). Takozvana unutarnja buržoazija zastupa interese imperijalističkog kapitala primjerice dajući subvencije i omogućujući porezne olakšice stranom kapitalu, čime se olakšavaju uvjeti njegova ulaska (Poulantzas, 2001: 51-55). Promjene države u kontekstu internacionalizacije zahvaćaju i političku klasu (ili, prema autorovim riječima, vladajuću buržoaziju) društava u koja ulazi kapital. Internacionalizacija u tome smislu vodi prema formiranju unutarnje buržoazije i istovremenom ukidanju nacionalne buržoazije (*ibid.*).

Internationalizacija ideologije kao treća dimenzija procesa širenja kapitalizma obuhvaća ideje koje egzistiraju u ritualima, vještinama i navikama pojedinaca (*ibid.*: 49). Ideologija se u ovom kontekstu promatra kao pretpostavka reprodukcije kapitalizma na periferiji koja funkcionira kao mehanizam jačanja i stabiliziranja ovisnosti ovladanih društava o metropolama (*ibid.*). U toj se perspektivi države pojavljuju kao elementi globalne produkcije (karike lanca imperijalizma) kapitalizma, pri čemu su pojedina društva mjesta egzistencije proizvodnje kapitalizma koja se odvija pod određenim ekonomskim, političkim i ideološkim uvjetima (*ibid.*: 32).

Globalnu produkciju i širenje kapitalizma u različite države karakterizira ne samo izvoz kapitala kao glavno obilježje nego i niz niz drugih obilježja: a) nejednak razvitak pojedinih država; b) pomicanje dominacije s polja ekonomije na polje politike i države u pojedinim društvima i na globalnoj razini; c) funkcioniranje dominacije kapitalizma kao mehanizma očuvanja i rušenja postojećih društvenih odnosa u pojedinim društvima kojima vlada; d) globalni odnosi koji se odražavaju u svakom pojedinom društvu, od kojih svako ima svoje posebnosti; e) podređivanje načina stvaranja društvenih odnosa u pojedinim društvima kapitalističkom načinu; f) postojanje rascjepa i borbi između pojedinih metropola imperijalizma, kao i između metropola i društava periferije (*ibid.*: 22-23).

U ovoj perspektivi razlikuju se dva navedena tipa društva: metropole koje su centri akumulacije kapitala i vladavine nad periferijom (*ibid.*: 28) te periferija koja je mjesto eksploatacije kapitala pod vlašću metropola. Pritom odnosi između metropola i periferija nisu "izvanjske" naravi, nego se radi o odnosima u kojima se unutar ovladanih društava (periferija) odvija reprodukcija vlasti metropola i ovisnosti periferije o njima:

Proces vladavine i imperijalistička ovisnost od tog trenutka djeluju kao reprodukcija *odnosa vlasti*, koji ovladane formacije društva veže za imperijalističke metropole, naime unutar samih tih formacija i na svakoj njoj jedinstven način. (...) Formacija društva ovladana je i ovisna kad se raspored njezine političke i ideološke strukture izražava u konstitutivnim i asimetričnim odnosima s jednom ili više formacija društva koje u odnosu na onu prvu imaju poziciju moći (Castells, 1972 – navod u originalu – H. P.). (...) Toj vlasti ujedno odgovaraju neposredni (kroz položaj ovladane formacije unutar imperijalističkoga lanca) i posredni (kroz izravne investicije) oblici *eksploatacije* narodnih masa u ovladanim formacijama od strane vladajuće klase u vladajućim formacijama. (*ibid.*: 24)

Odnos unutarnjosti ili imanentne prezentnosti kapitalizma metropola u društvima periferije simptomatičan je posebno za fordističku fazu imperijalizma (*ibid.*).

Na ovome mjestu mogu se rezimirati neke osnovne značajke teorijskog pristupa:

- a) u fokusu su prvenstveno ekonomske značajke procesa;
- b) pojedino društvo razumijeva se u okviru globalnih kretanja kapitalizma;
- c) razlikuju se dva tipa društava;
- d) centralni su fenomeni pored ekonomskih kategorija (direktne strane investicije, eksploatacija, izvoz kapitala) moć, vlast i ovisnost.

2. Suočavanje teorije i empirije: internacionalizacija kapitalizma i Hrvatska

2.1. Mogućnosti teorije

Kao što je navedeno, Poulantzas razlikuje metropole i društva periferije. Pitanje koje ovdje treba postaviti jest na koji se način Hrvatska može promatrati u tom kontekstu, tj. je li Hrvatska u procesima globalnog kapitalizma metropola ili dio periferije? Razumjeti Hrvatsku kao metropolu kapitalizma ili pak kao element periferije pretpostavlja analizu obilježja dvaju tipova društava s istovremenom refleksijom empirijskih okolnosti. Obilježja društava koja su osnove za tipologizaciju u okviru teorijskih teza nisu posebno eksplicirana, ali moguće ih je ekstrapolirati iz relevantnih uvida. Da podsjetimo, metropole su prema Poulantzasu mjesta akumulacije kapitala i vladavine nad periferijom, dok su periferna društva podređena vlasti metropola i mjesta iskorištavanja i izrabljivanja radne snage od strane centara. Pritom odnosi između metropola i periferija nisu izvanjske naravi, nego se radi o odnosima u kojima se unutar ovladanih društava (periferija) odvija reprodukcija vlasti metropola i ovisnosti periferije o njima.

Promatrati Hrvatsku kao dio društava koja su centri kapitalizma čini se vrlo problematičnim. Naime, relevantne teorijske teze bazirane su na empirijskim uvidima koji društva SAD-a i zapadne Europe svrstavaju u tu kategoriju, te bi stoga shvaćanje Hrvatske kao takvog društva vodilo izjednačavanju njezina položaja i obilježja s tim društvima, što se ne može empirijski potkrijepiti. Rješenje se čini jednostavnim, Hrvatska dakle nije metropola, nego dio periferije, tj. preostali dio binarnog kôda razumijevanja društava. U prilog takvom razumijevanju govore brojni empirijski uvidi. Primjerice, uvidi u direktne strane investicije i uvoz kapitala iz zemalja koje se kako u aktualnim globalnim kretanjima tako i u kontekstu Hrvatske mogu shvatiti kao metropole kapitalizma (posebice Njemačka, Austrija, Francuska, Velika Britanija, Italija) koje izvoze kapital u Hrvatsku i iskorištavaju radnu snagu radi osnaživanja profitnih stopa koje u tim društvima opadaju.⁶ Nadalje, empirijski se može utvrditi i jačanje ovisnosti Hrvatske u sklopu uvoza kapitala i direktnih stranih investicija, kao i o financijskim trendovima u metropolama koji se prelijevaju u Hrvatsku (npr. aktualna globalna ekonomska kriza).

Slično vrijedi i za jačanje unutarnje vlasti metropola i drugih vidova ovisnosti u sadašnjoj stvarnosti Hrvatske. I na tom polju može se pokazati da Hrvatska funkcionira kao mjesto kojim iznutra sve više dominiraju metropole, primjerice kad je u pitanju suradnja sa sudom u Haagu, sporazum o arbitraži sa Slovenijom ili pak

⁶ Primjerice za Austriju: WIFO – Austrian Institute of Economic Research. Österreichs Investitionen in Mittel- und Osteuropa. Presseinformation, 4. 3. 2010.

prilagodbe zakonodavstva u sklopu pregovora s Europskom Unijom, što sve ukazuje na ovisnost Hrvatske. Nadalje, u prilog shvaćanja Hrvatske kao dijela periferije govore i promjene u obilježjima, a time i vrstama vladajuće političke klase koje su prema teorijskoj perspektivi periferije simptomatične za proces internacionalizacije kapitalizma. Drugim riječima, empirijski je moguće potkrijepiti i s tim u vezi detaljno istražiti, primjerice u prvom koraku, vanjskopolitičke sukobe i prakse prema kojima u procesu internacionalizacije “nacionalna buržoazija” (HDZ 1990-ih godina) s politički i ideološki relativno autonomnom pozicijom u odnosu na strani kapital metropola, istovremeno akumulirajući kapital, generira vlastitu relativno autonomnu ekonomsku bazu moći i dominacije nad društvom. U drugom koraku moguće je promatrati kako su vlast i prakse tog tipa “buržoazije” donekle transformirane vlašću i politikama “kompradorske buržoazije” (vladavina koalicije vođene SDP-om) i “unutarnje buržoazije” (aktualna vlast HDZ-a) zajedno s novim politikama kojima se zastupa interes stranog kapitala (primjerice s obzirom na liberalizaciju prometa kapitala i političko pospješivanje intenziteta stranih ulaganja).⁷

Ovo preliminarno ispitivanje potencijala teorije s obzirom na empiriju koje je generiralo argumente koji govore u prilog sagledavanju Hrvatske kao dijela periferije u globalnim tokovima kapitalizma podupire “prikladnost” korištenja navedene teorije u svrhe empirijskog istraživanja. Problem “prikladnosti” teorije, tj. dizajna teorijskog okvira istraživanja je drugim riječima riješen, te je moguće započeti s detaljnim empirijskim istraživanjem na osnovi navedenog teorijskog instrumentarija. Takav pristup i zaključak odlika je klasične istraživačke prakse. Međutim, sa stano- višta eksplorativnog pristupa i Grounded Theory, potrebno je nastaviti preispitivati odnos teorijskih teza i empirije, iz čega proizlazi pitanje: Na koji je način to moguće učiniti i kakva se saznanja pritom mogu generirati s obzirom na konkretan empirij-

⁷ Autor promatra ove fenomene na sljedeći način: “Pod *nacionalnom buržoazijom* podrazumijeva se domaća buržoazija koja – od točke na kojoj su opreke sa stranim imperijalističkim kapitalom dostigle određeni stupanj – u ideološkoj i političkoj strukturi zauzima razmjerno autonoman položaj, te tako predstavlja vlastitu autonomnu cjelinu. (...) Za razliku od toga, pod kompradorskom se buržoazijom obično podrazumijeva buržoazija koja ne raspolaže vlastitom bazom akumulacije kapitala, koja donekle djeluje kao obični ‘posrednik’ stranog imperijalističkog kapitala – stoga se među ostalim u tu vrstu buržoazije ubraja i ‘birokratska buržoazija’ – i koja time u trostrukom smislu – ekonomskom, političkom i ideološkom – u potpunosti ovisi o stranom kapitalu. (...) Ta (unutarnja – H. P.) buržoazija, koja zapravo koegzistira s kompradorskim sektorima, više nema, iako u različitoj količini u pojedinim formacijama, strukturalna obilježja nacionalne buržoazije. Na osnovi reprodukcije američkoga kapitala unutar samih tih formacija ona je s jedne strane kroz različite ovisnosti upletena u proces međunarodne podjele rada i koncentracije kapitala pod vladavinom američkog kapitala. (...) *Pojam unutarnje buržoazije upućuje na proces internacionalizacije, a ne na buržoaziju ‘zatvorenu’ u ‘nacionalnom’ prostoru*” (Poulantzas, 2001: 51-52).

ski slučaj i odabrani teorijski pristup? Odgovore na to pitanje moguće je dati jedino dubljim reflektiranjem empirijskog slučaja.

2.2. *Granice i nemogućnosti teorijskog pristupa*

U kontekstu promatranja slučaja internacionalizacije kapitalizma i Hrvatske, te glavnog ekonomskog obilježja procesa, uvoza kapitala iz metropola te ulaska direktnih stranih investicija, moguće je preciznije preispitati može li se Hrvatska razumjeti kao dio periferije. S jedne se strane u tome smislu takvo stanovište može potvrditi. Naime, prema teorijskim tezama tok kapitala i direktnih investicija jednosmjerne je prirode i prema tome teče isključivo od centra prema periferiji. Empirijski uvidi doista pokazuju da direktne investicije i izvoz kapitala iz Hrvatske u pravcu metropola gotovo ne postoje.⁸ S druge pak strane, kad se donekle napusti teorijski obzor, uvidi pokazuju da postoji izvoz kapitala i direktne investicije koje potječu iz Hrvatske, i to u pravcu nekih drugih društava, primjerice u Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Kosovo.⁹ Čitanje tog fenomena naočalama teorijskog pristupa navodi na sljedeće razmišljanje: 1) ili je Hrvatska ipak jedna od metropola, 2) ili neki mješovit tip društva koji je zanemaren teorijskim tezama, 3) i/ili se pak radi o tome da je Hrvatska dio periferije čije posebnosti nisu reflektirane teorijskim tezama.

Empirijsko potkrepljivanje prve mogućnosti vrlo je problematično. Osim što se prethodna preliminarna navedena analiza očito protivi takvom shvaćanju, čini se teško mogućim empirijski pokazati da su primjerice društva Srbije i Kosova mjesta unutarnje reprodukcije vlasti Hrvatske i ovisnosti o njoj, koja bi dijelila karakteristike unutarnje vlasti i ovisnosti tih društava primjerice o metropolama; SAD-u, Francuskoj ili Italiji.¹⁰ Razmatranje druge i treće mogućnosti još jasnije ukazuje na pukotine u teorijskoj konstrukciji. Teorijska perspektiva očito nije u stanju da svojim binarnim karakterom obuhvati hibridne međutipove društava niti da istovremeno reflektira posebnosti pojedinih dijelova periferije. Na ovome je mjestu moguće

⁸ Primjerice direktne investicije iz Hrvatske u Austriju i Njemačku zanemarive su. Usp. za Austriju izvještaj Austrijske nacionalne banke (ÖNB): wko.at/statistik/jahrbuch/ah-passiveDI.pdf, 28. 4. 2010. Za Njemačku: <http://www.bmwi.de/BMWi/Navigation/aussenwirtschaft,did=194056.html> – download Ausländische Direktinvestitionen in der Bundesrepublik Deutschland – Transaktionswerte nach Ländergruppen und Ländern lt. Zahlungsbilanzstatistik, 28. 4. 2010.

⁹ Za Kosovo vidi: <http://www.nacional.hr/clanak/46483/hrvati-u-lovu-na-kosovske-milijune>, 28. 4. 2010. Za Srbiju: <http://www.suvremena.hr/12791.aspx>, 28. 4. 2010. Za BiH: <http://www.cbbh.ba/index.php?id=236&lang=hr>, 28. 4. 2010.

¹⁰ U Bosni i Hercegovini situacija je bitno drugačija, pogotovo 1990-ih godina. Međutim, u kontekstu ovog društva bilo bi vrlo problematično stavljati Hrvatsku na istu razinu s primjerice SAD-om i drugim društvima centra.

postaviti pitanje o načinu modificiranja teorijskih teza s obzirom na promatrani slučaj i potrebnu diferencijaciju. Specifičnosti Hrvatske u ovom kontekstu ukazuju da se Hrvatska može promatrati kao mješoviti tip društva koje s jedne strane karakterizira pripadnost periferiji, dok se druge strane radi o formaciji koja u određenim povijesno-regionalnim okvirima (od početka 2000-ih) naginje funkcioniranju kao metropola kapitalizma. Drugim riječima, Hrvatska se može shvatiti kao društvo koje je u odnosu na metropole dio periferije, dok se u odnosu na neke druge zemlje periferije radi o mjestu koje dijelom funkcionira na tragu zemalja centra.¹¹ Takav tip društva može se nazvati semiperiferijom. Pritom taj pojam ne upućuje na to da se ono treba promatrati kao pola metropola a pola periferija, nego na prisutnost specifične mješavine obilježja i tendencija obaju tipova razmatranih u odnosu na druga relevantna društva.

Sljedeća točka razmatranja teorijskih teza i empirijskog slučaja Hrvatske jest povijesni okvir. Pođemo li ponovno od odnosa Hrvatske sa zemljama u regiji, ali ovoga puta tijekom 1990-ih godina, susrećemo se između ostaloga s kompleksnom situacijom niza ratnih događanja. Promatrati ratove i njihova obilježja s jedne strane, a s druge strane razmišljati o navedenom teorijskom pristupu na prvi pogled nema puno smisla. Teorijske teze, naime, nisu sposobne reflektirati obilježja ratova. To, međutim, nije njihov nedostatak jer to nije ni njihova namjena, iako istovremeno treba utvrditi da izuzetna empirijska relevantnost ratova za Hrvatsku upućuje na potrebu dubljeg preispitivanja polaznih teorijskih teza i njihove eventualne modifikacije.

Pokušajmo ipak ostati u naznačenoj analitičkoj perspektivi i staviti teorijske naočale te promatrati fenomene vezane za Hrvatsku i njezino regionalno i globalno okruženje koji su u manjoj mjeri vezani za ratove od njihovih direktnih obilježja. Uvoz kapitala kao i strane direktne investicije (Škuflić/Botrić, 2009: 6) u razdoblju 1990-ih godina ukazuju na relativno slab intenzitet internacionalizacije kapitalizma u pravcu Hrvatske. S druge pak strane, ne postoji ni izvoz kapitala ni direktne strane investicije iz Hrvatske u zemlje regije. Budući da semiperiferno društvo između ostaloga obilježava uvoz kapitala i direktnih stranih investicija iz metropola, kao i istovremeni izvoz kapitala i direktne investicije u druga društva periferije, navedeni uvidi impliciraju da je potrebno preispitati prethodnu tezu prema kojoj se Hrvatska može promatrati kao semiperiferno društvo. Empirijski kontekst tih ekonomskih kretanja 1990-ih godina djelomično negira tu tezu. S druge pak strane, ako se pođe od reprodukcije vlasti metropola unutar Hrvatske, kao i reprodukcije vlasti Hrvatske unutar drugih društava periferije u regiji, može se na temelju uvida koji

¹¹ Ovo razumijevanje donekle se podudara s perspektivom Immanuela Wallersteina. Usp. Wallerstein, 1979: 89.

potkrepljuju primjerice prisutnost vlasti SAD-a u Hrvatskoj, kao i prisutnost vlasti Hrvatske u dijelovima Bosne i Hercegovine sa sklopovima odnosa ovisnosti u oba slučaja utvrditi da postoje argumenti za shvaćanje Hrvatske i u to vrijeme kao dijela semiperiferije. Međutim, budući da su centralni kriteriji razlikovanja tipova društava prema teorijskom pristupu gore navedeni ekonomski faktori, a ne faktori unutarnje reprodukcije vlasti, Hrvatska se u ovom horizontu ipak pojavljuje kao dio (samo)izolirane periferije.

Polazeći od takvog shvaćanja empirijskog slučaja prema kojem je Hrvatska 1990-ih godina bila dio periferije, a od početka 2000-ih sve više dijelom semiperiferije, očita je još jedna napuklina na teorijskom konstrukt. Radi se o nepostojanju refleksije povijesnih promjena specifičnih obilježja pojedinog perifernog društva, a time i promjena tipa društva što nadalje implicira promjenu njegove pozicije unutar globalnog razvitka i širenja kapitalizma. Teorijske teze impliciraju naime statično promatranje kako metropola tako i formacija periferije kao društava neosjetljivih na promjene njihovih pozicija odnosno mobilnost¹² u tijeku povijesti.

Primjer Hrvatske iz 1990-ih godina može biti u još jednom pogledu poticajan za preispitivanje potencijala teorije internacionalizacije kapitalizma, posebno u njezinim ekonomskim aspektima. Prethodno je utvrđeno da je u tom vremenu intenzitet ulaska direktnih stranih investicija i uvoza kapitala u Hrvatsku bio vrlo nizak. Ako se postavi pitanje zbog čega je to tako, ubrzo se ponovno suočavamo s novim sklopom ograničenja teorijskog aparata. Naime, ti su fenomeni bili rezultat i politika koje su blokirale ulazak direktnih stranih investicija i kapitala. U tu kategoriju treba svrstati primjerice privatizaciju nekadašnjih poduzeća u društvenom vlasništvu. Privatizaciju 1990-ih godina bi bilo međutim točnije nazvati podržavljenjem tih poduzeća. Razlog je tome što "privatizacijom" ta poduzeća, koja su u prethodnom društveno-političkom sistemu nominalno¹³ bila u vlasništvu zaposlenika i građana, nisu predana primjerice u vlasništvo i upravljanje svojim do tada nominalnim vlasnicima koji bi svoje udjele eventualno mogli slobodno prodati stranim investitorima. Ta poduzeća nadalje nisu prodana ni na natječajima otvorenim za strane investitore, nego su stavljena pod direktnu ili indirektnu kontrolu (Bićanić, 2005: 32) i vlasništvo države, odnosno tadašnje političke vlasti. Država se time pojavljuje kao upravno-vlasnička instanca niza poduzeća koja je svojom politikom privatizacije blokirala ulazak direktnih stranih investicija i kapitala.

¹² Ovaj je pojam upotrijebljen oslanjajući se na Immanuela Wallersteina. Vidi Wallerstein 1979: 89.

¹³ Pojam "nominalno" upućuje na razliku između teorije i prakse socijalističkog samoupravljanja bivše države, kao i na nužnost njegova kritičkog preispitivanja koje na ovom mjestu nije moguće razviti.

Sljedeći mehanizam koji blokira ulazak stranih investicija i kapitala u to je vrijeme monetarno-financijska politika tadašnje vlasti. Radi se o političkim odlukama kojima su primjerice uspostavljeni i konsolidirani odnosi relativno visoke vrijednosti hrvatske valute, što je nadalje impliciralo i visoku cijenu rada (Paić, 2009: 188). Zbog toga je ulaganje u Hrvatsku stranim investitorima bilo neatraktivno u odnosu na neke druge zemlje tzv. istočne Europe. Nadalje, u skupinu blokirajućih mehanizama internacionalizacije moguće je pribrojiti i: a) nepostojanje sistematskih politika i praksi poticanja stranih ulaganja i ulaska kapitala putem primjerice državnih subvencija ili poreznih mehanizama; b) nepostojanje sistematske borbe protiv klijentelizma i korupcije državne uprave, čime je osnažen kontinuitet političke vlasti te istovremeno dodatno stabilizirana klima političko-pravne nesigurnosti za strana ulaganja; c) na isti način, dakle kao mehanizam samoizolacije kojim je kreirano društveno okruženje nesigurnosti za strani kapital, funkcionirali su i autoritarni elementi vladavine tadašnje stranke na vlasti.

Teorijskim pristupom internacionalizacije kapitalizma dakle nije moguće sagledati političke mehanizme blokiranja odnosno doziranja internacionalizacije, a isto vrijedi i za mehanizme njezina induciranja i pospješivanja. Postojanje tih mehanizama postaje očito promatra li se situacija u Hrvatskoj nakon promjena 2000. godine. U tome je smislu moguće identificirati primjerice pravno-političke prakse borbe protiv korupcije i jačanja pravne države, uvođenje administrativnih olakšica za strane ulagače¹⁴ i jačanje funkcionirajuće liberalne demokracije kao elemente intervencije države u pravcu pospješivanja stranih ulaganja i drugog priljeva kapitala.

Polazeći od u uvodu navedene tvrdnje da je teorija internacionalizacije dijelom i teorija transformacije države, treba postaviti pitanje kakve su njezine analitičke mogućnosti s obzirom na to. Iako se njome u tome smislu mogu obuhvatiti važni elementi državnosti kao što su primjerice promjene na nivou političke klase (tipovi "buržoazije") ili pak fenomen vlasti metropola u društvima periferije, postoje važni dijelovi državnosti koji teorijskim tezama nisu obuhvaćeni. Tu kategoriju nedostataka teorije moguće je promatrati iz barem tri perspektive. S jedne strane, ne postoji preciznija refleksija obilježja državnosti perifernih društava na koja se kapitalizam širi, dok s druge strane ne postoji razumijevanje obilježja državnosti metropola koja zajedno s direktnim investicijama i kapitalom metropola ulazi u periferiju. S treće pak strane, nedostaju teze koje bi obuhvatile obilježja hibridne forme države koja nastaje na periferiji miješanjem različitih tipova državnosti metropola i konkretnog perifernog društva tijekom internacionalizacije. Eksploracija empirijskog slučaja Hrvatske i ovdje može poslužiti kao metoda generiranja novih teorijskih uvida, i to

¹⁴ <http://www.svijet-dionica.net/kompanije/13754-novi-akcijski-plan-deset-toaka-za-investicije-i-konkurentnost>, 28. 4. 2010.

primjerice u pravcu promatranja države Hrvatske nakon promjena 2000. godine do danas, čime bi pažnja bila posvećena posebno trećoj od navedenih perspektiva. U istu svrhu moguće je vrlo oprezno konzultirati druga Poulantzasova teorijska djela (2002, 1975), u kojima se konkretnije bavi teorijom države, kao dodatnu pomoć za teoretiziranje hrvatskog slučaja, čime će teoretiziranje djelomično ostati u njegovu horizontu.

U tome se smislu obilježja hrvatske države mogu kurzorično i na ovom mjestu u skicama obuhvatiti pojmom prijelazna državnost (Paić, 2009: 192-212). Prijelazna državnost upućuje na specifičnu mješovitu konstelaciju države koju obilježava prisutnost i elemenata državnosti iz 1990-ih godina uz istovremeno jačanje prisutnosti obilježja državnosti zapadnih liberalno-demokratskih modela (metropola).¹⁵ Koegzistiranje najmanje¹⁶ tih dvaju tipova državnosti, koji se u Hrvatskoj na specifičan način isprepleću, obilježeno je nizom političkih konflikata i uspostavom različitih političko-ideoloških savezništava na razini političkih elita u svrhu ostvarivanja dominacije u društvu. Nadalje, ta je konstelacija obilježena specifičnom promjenjivom dominacijom tih dvaju tipova države te krizom posebice, ali ne i isključivo, elemenata države iz 1990-ih godina.

Na ekonomskoj razini države prijelazna državnost u Hrvatskoj se odlikuje selektivnom i polaganom demontažom ekonomskih struktura iz prethodnog razdoblja, ali i njihovim djelomičnim očuvanjem,¹⁷ uz istovremeno jačanje liberalnih i neoliberalnih faktora. Jačanje liberalnih i neoliberalnih tendencija očituje se primjerice u polaganom slabljenju državnog intervencionizma i kontrole nad ukupnim ekonomskim odnosima u društvu. U to se može ubrojiti i: a) nastavak privatizacije, ovoga puta manje u pravcu domaćih i vladajućoj stranci 1990-ih godina bliskih krugova i pojedinaca, a više u pravcu stranih investitora i kapitala s pripadajućim promjenama u odnosima vlasti, b) polagana liberalizacija tržišta kapitala sa sličnim posljedicama, c) jačanje pravne države kao mjera privlačenja stranog kapitala i investicija, d) prihvaćanje i praktično preuzimanje predodžbi o ulozi države na polju ekonomije u skladu s u metropolama vladajućim modelima liberalnog i neoliberalnog gospodarstva u kojem su zakonitosti tržišta centralni instrumenti regulacije ekonomskih dimenzija odnosa u ukupnom društvu itd. (Paić, 2009: 194). U ideološkom smislu također nailazimo na isprepletanje novih/starih varijanti ideoloških sadržaja, kao i na sukobe i savezništva nosilaca struktura dvaju tipova države. S jedne su strane državnim praksama, diskursima i strukturama još uvijek immanentne

¹⁵ Ovaj modus države Poulantzas naziva autoritarnim etatizmom (Poulantzas, 2002: 231-278).

¹⁶ Godine 2000. prisutna su ne samo dva navedena tipa državnosti nego primjerice i tragovi drugih modela država iz povijesti Hrvatske.

¹⁷ Primjerice nerevidiranjem privatizacija iz 1990-ih.

neke varijante dominantnih ideoloških sadržaja iz 1990-ih godina¹⁸ kao što su primat etničnosti, nacije i države s pripadajućim dihotomijama.¹⁹ S druge pak strane u političkim praksama državnih institucija jača prisutnost ideoloških obrazaca koji su elementi državnosti zapadnoeuropskih metropola: konkurentnost, efikasnost, primat novca i profita itd.²⁰ Oni također na ovom, ideološkom polju pospješuju proces internacionalizacije.

I konačno, na užoj političkoj razini države može se utvrditi slična konstelacija. Državne strukture iz 1990-ih godina još uvijek postoje te zajedno s elementima državnosti metropola koji ulaze u Hrvatsku i njezin su sastavni dio tvore specifičnu mješavinu političkih praksi i struktura koje dominiraju poljem politike. Drugim riječima, donekle je zadržan kontinuitet izborna legitimirane autoritarne organizacije političke vlasti i praksi iz prethodnog razdoblja, zajedno s nekim njezinim obilježjima koja u ovom razdoblju po karakteru variraju u odnosu na prethodno razdoblje i koja s obilježjima državnosti metropola čine specifičan, hrvatski hibridni modalitet državnosti. U tome smislu može se ustanoviti da državu obilježava tendencijski pad centraliziranosti vlasti i političke, ekonomske i ideološke moći koja više nije kao u prethodnom razdoblju gotovo isključivo koncentrirana u vrhovima isprepletenih državno-stranačkih struktura HDZ-a. Slična tendencija može se utvrditi i za hijerarhijske odnose unutar i između državnih i drugih političkih institucija (primjerice stranaka) koje su, unatoč suprotnim trendovima,²¹ u odnosu na državnost 1990-ih godina svojom strukturom i praksom obilježene slabljenjem autoritarnih značajki. Dimenzije tih tendencija višestruke su i međusobno povezane: a) slabljenje monopola vlasti, mreža moći i kontrole te praksi vladajuće stranke nad državnim institucijama i birokracijom; b) slabljenje suspendiranja demokratskih institucija i politika; c) slabljenje političke marginaliziranosti parlamenta uz istovremeno sukcesivno slabljenje kontroliranog frakcijskog pluralizma²² i monopola vlasti jedne stranke nad predstavničkim tijelima u okviru formalnog višestranačkog sustava u korist jačanja liberalno-demokratskih odnosa i funkcionirajućeg višestranačja. U tu skupinu mogu se pribrojiti između ostaloga i slabljenje kontrole i međusobne isprepletenosti političke vlasti vladajuće stranke s medijima, sudstvom te polagana sekularizacija polja države uz istovremeno slabljenje vjerskih elemenata legitimiranja i organiziranja političke vlasti. Navedene tendencije nikako nisu jedini trendovi koji karakteriziraju hrvatsku državnost nakon 2000. godine, te je u tome smislu sigurno

¹⁸ Usp. Mirić, 1996: 105.

¹⁹ Primjerice <http://www.index.hr/vijesti/clanak/jandrokovic-alternativa-europskoj-uniji-je-jugoslavija/549142.aspx>, 28. 4. 2010.

²⁰ Detaljnije o glavnim momentima neoliberalne ideologije vidi Paić, 2009: 196-212.

²¹ Primjerice način političkog vladanja Ive Sanadera.

²² Usp. Pusić, 1998: 69.

relevantno spomenuti barem i tendencije suprotnog smjera koje ukazuju na prakse i strukture očuvanja načina organizacije političke vlasti iz prethodnog razdoblja.²³

Spomenuta se obilježja dakle stapaju s obilježjima državnosti metropola koja su, prema Poulantzasu, sljedeća:²⁴ a) prijenos moći s legislative na izvršnu vlast; b) gubitak političke relevantnosti stranaka u smislu njihove funkcije posrednika između stanovništva i uprave te najvažnije snage organiziranja hegemonije; c) jačanje paralelnih mreža moći koje presijecaju formalnu organizaciju države te koje svojim djelovanjem zauzimaju mjesto aktivnosti države; d) fuzioniranje legislative, izvršne i sudske vlasti što prati nestajanje pravne države (Jessop, 2006: 56-57). Nadalje, autorovo viđenje državnosti, koju on naziva autoritarni etatizam, moguće je sagledati još detaljnije. Karakterizira je koncentracija moći na vrhu izvršne vlasti i uprave personificirane u karizmatičnom lideru koja se odvaja od stranaka i parlamenta, pri čemu uprava zbog jačanja preventivne represije i nadzora građana postaje instancom slabljenja i propasti pravne države (*ibid.*: 58-61). Tu se mogu ubrojiti i širenje birokracije te egzistiranje stranke koja ima strukturu masovnog pokreta i koja funkcionira prvenstveno kao organizator podrške građana državnoj politici, a ne kao posrednik interesa građana i, konačno, etabliranje mreža moći i lobističkih odnosa između velikih poduzeća i državne uprave (*ibid.*).

3. Dodatna razmatranja potencijala teorijskog aparata

Razmišljanja o potencijalu teorijskog aparata s obzirom na odabrani empirijski slučaj ukazuju kako na analitičke prednosti tako i na nedostatke teorijske prizme o internacionalizaciji kapitalizma. Kao prednosti mogu se istaknuti primjerice razlikovanje različitih vrsta društava te ukidanje dihotomiziranog razumijevanja odnosa između periferije i metropola. Slično vrijedi i za ekonomske i političke promjene i obilježja vezana za različite tipove "buržoazije" u procesu internacionalizacije. U prednosti treba ubrojiti i ekonomsko razmišljanje i s time u vezi isticanje ekonomskih dimenzija procesa internacionalizacije, što je u okvirima uobičajenog politološkog razumijevanja međunarodnih odnosa često nedovoljno ili gotovo nikako rasvijetljeno. Istovremeno takvo razmišljanje ima i neke nedostatke, koji su između ostaloga simptomatični gotovo za cijeli znanstveno-ideološki pravac u koji se naš autor može svrstati. Naime, eksploracija hrvatskog slučaja pokazala je da razmišljanje u koordinatama konstelacije ekonomija-politika-ideologija, uz istovremeno isticanje važnosti ekonomije koja se implicitno promatra kao "baza" ili "primarna" instanca, povlači za sobom podcjenjivanje važnosti i slijedom toga nepostojanje de-

²³ U tome smislu mogu se promatrati političke prakse i organiziranost političke vlasti od 2003. do 2010.

²⁴ Relevantnost ovih teza za hrvatski slučaj svakako treba podvrgnuti detaljnom ispitivanju. Zbog drugog fokusa teksta na ovome mjestu nije moguće razviti takvo ispitivanje.

taljnog teorijskog promišljanja ostalih dviju (Ritsert, 2002: 79-96). Taj se problem između ostaloga posebno očituje u dva primjera.

U prvom slučaju radi se o prenaplašavanju važnosti ekonomskih značajki, a slijedom toga i ekonomskih kriterija određivanja tipa društva u okviru globalnih odnosa. Nedovoljna refleksija političkih i ideoloških značajki kako metropola tako i periferije bitno otežava svrstavanje konkretnog empirijskog slučaja u određeni tip društva, a time i njegovu analizu. Modifikacija teorijske aparature prema kojoj je Hrvatska u skladu s posebnostima svoga slučaja svrstana u treći, mješoviti, semiperiferni tip društva u ovom je kontekstu svakako od analitičke pomoći.²⁵ Međutim, budući da je navedena modifikacija, dijelom kroz preuzimanje Poulantzasova načina razmišljanja ostala tim dijelom u njegovu univerzumu razmišljanja, i ona donekle pati od prenaplašavanja ekonomskih faktora internacionalizacije. Mogući pravac ukidanja tog nedostatka djelomično je demonstriran reflektiranjem političkih mehanizama blokiranja i pospešivanja internacionalizacije, kao i promišljanjem tipova državnosti na temelju empirijskog slučaja koje predstavlja drugi primjer problema. S obzirom na navedene modifikacije ispostavlja se dakle nužnim učiniti još veći iskorak u pravcu napuštanja perspektive teoretičara namjerava li se još detaljnije reflektirati empirijski slučaj i istovremeno krenuti u pravcu generiranja novih teorijskih saznanja.

Pritom kao polazna (meta)teorijska osnova mogu poslužiti pristupi drugih autora koji slično razumijevaju fenomene društvenoga, ali istovremeno koriste perspektivu koja je lišena utvrđenog nedostatka. U konkretnom slučaju moguće se osloniti na Theodora Adorna i Jürgena Ritserta kao na teoretičare koji razmišljaju u kategorijama politika-ideologija-ekonomija na način koji ne pridaje glavninu pozornost niti jednoj od tri instance te time otvara mogućnost uravnoteženijeg analitičkog pristupa empirijskom problemu (Ritsert, 2002: 75-96). Na teorijskoj je razini isto tako moguće konzultirati mišljenja drugih teoretičara koji su se bavili sličnim pitanjima i njihova razmišljanja uključiti u eksploraciju empirije.²⁶ Pored toga, jedan je od mogućih pravaca i napuštanje horizonta odabranih teorijskih teza, tj. njihovo dopunjavanje s obzirom na teorijske perspektive autora drugih koncepcija u čijem su fokusu istraživanja fenomeni koji obilježavaju aktualnost empirijskog slučaja, a koji u Poulantzasovim tezama, bilo zbog njegova interesa, perspektive ili perioda istraživanja, nisu došli do izražaja. U tome je smislu u konkretnom slučaju moguće u eksploraciju uključiti neku od varijanti koncepta europeizacije kao pri-

²⁵ Dodatna mogućnost rasvjetljavanja promjena društvenih odnosa tijekom internacionalizacije jest razmatranje na razini promjena unutar pojedinog perifernog društva. U tome je smislu moguće na temelju empirije razviti teoretizaciju u pravcu tipologizacije i promjena pojedinih dijelova perifernog društva u kontekstu internacionalizacije (Paić, 2009: 144-145).

²⁶ Kao što su primjerice korišteni uvidi Immanuela Wallersteina.

stupa koji kvalitetnije reflektira aktualne okolnosti i promjene u Hrvatskoj, posebno na područjima politike i prava.

Konačno, s obzirom na empiriju, a donekle i poduzete modifikacije teorijskih teza, svrsishodno je u smislu kvalitetnijeg obuhvaćanja empirijskih okolnosti ponovno tendencijski dopuniti perspektivu Poulantzasova analitičkog aparata. Polazna osnova za to može kod konkretnog teorijskog primjera biti analitičko fokusiranje na pitanja restrukturiranja moći i vlasti te jačanja ovisnosti i eksploatacije ljudi i društva uslijed prodiranja kapitalizma. Moć i vlast sigurno su zbog svoje važnosti dio centralne fenomenologije politoloških perspektiva međunarodnih odnosa. Rasvjetljavanje ekonomskog iskorištavanja te odnosa ovisnosti društva, države i pojedinaca u kontekstu ulaska kapitalizma također je važan faktor analize transformacija pojedinog društva. Međutim, i na tim poljima mogu se identificirati deficiti teorijskih teza, koji se konzultiranjem drugih teza iz ostalih radova dotičnog autora ne mogu odstraniti. Naime, Poulantzas ni u tezama o internacionalizaciji kapitalizma ni u ostalim analizama ne reflektira pojave koje se mogu smatrati imanentnim parovima moći, vlasti, ovisnosti i eksploataciji, kao što je primjerice fenomen različitih tipova slobode.²⁷ Dopunjavanje autorove perspektive u navedenom pravcu, koje se također temelji na zaključku da se i ovdje radi o prenatlažavanju odnosno podcjenjivanju značaja nekih fenomena, ima pritom empirijsko opravdanje. To se može skicirati na sljedeći način.

Promatranje hrvatskog slučaja nakon 2000. godine u kontekstu ulaska stranih direktnih investicija i kapitala ukazuje ne samo na eksploataciju radne snage u Hrvatskoj od strane stranih ulagača te na jačanje egzistencijalne ovisnosti ljudi o stranim poslodavcima nego između ostaloga i na istovremeno otvaranje novih radnih mjesta. Ostanemo li u ekonomskom horizontu, može se utvrditi da ta radna mjesta, ovisno o pojedinačnom slučaju i konkretnoj branši, funkcioniraju simultano i kao mehanizmi osiguravanja ekonomskih predispozicija za širenje opcija svakodnevne prakse namještenika i njihovih obitelji.

Slično vrijedi i na polju politike i ideologije. Ulazak kapitalizma u Hrvatsku nije povezan samo s interiorizacijom i jačanjem moći i vlasti metropola unutar društva te ograničavanjem sloboda njegovih članova, nego, kao što je utvrđeno, i s ulaskom i jačanjem građansko-liberalnog modela demokracije metropola. Taj model nadalje karakteriziraju politički i ideološki mehanizmi čije funkcioniranje u Hrvatskoj istovremeno implicira, između ostaloga, ukidanje nekih prethodnih nedemokratskih značajki političko-ideološke vlasti. S druge strane dolazi do jačanja političkih i ideoloških sloboda djelovanja ljudi, do poboljšanja političkog položaja manjinskih

²⁷ Ovakva pojava čini se simptomatičnom ne samo za ovog autora nego i za neke druge teoretičare koji su djelovali u Francuskoj paralelno s njim, kao što su Louis Althusser i Michel Foucault.

društvenih skupina (npr. participacija srpske manjine u vlasti) i jačanja neovisnosti medija u odnosu na 1990-e, tj. jačanja medijskih sloboda u odnosu na političku moć. Nadalje, zamisliv je i još veći iskorak od teorijske perspektive u susret horizontima drugih znanstvenih disciplina, primjerice u susret sociološkim refleksijama vezanim za gubitnike i dobitnike procesa internacionalizacije s obzirom na specifične društvene skupine kao što su tajkuni, prognanici i ratni veterani (branitelji).

4. Zaključci

Ova kratka analiza potencijala (Poulantzasova) teorijskog aparata s obzirom na empirijski slučaj Hrvatske pokazuje da je uobičajeni model promišljanja funkcije teorije u kombinaciji s burdijeovskim otvaranjem teorijskih koncepcija te oslanjanjem na elemente Grounded Theory i segmente simboličkog interakcionizma koristan analitički alat. Fleksibilizacija početnih teorijskih teza i senzibilizacija za empirijske posebnosti omogućuju uvide u sposobnosti i granice teorijskog pristupa te generiraju neka nova empirijska saznanja i teorijske fragmente. Analizirani slučaj ukazuje da kao osnovna metodološka podloga za preispitivanje teorijskih teza u odnosu na empiriju može poslužiti pitanje: Koje segmente empirije polazna teorija može obuhvatiti, a koje ne, zbog čega se i kako mogu nadopuniti i modificirati polazne teze? U tome smislu treba voditi brigu o barem tri faktora polaznog teorijskog okvira:

- a) Potrebno je razjasniti funkcije navedene teorije, tj. radi li se o teoriji koja je orijentirana na deskriptivnu rekonstrukciju stvarnosti i/ili na analitičko objašnjenje objekta istraživanja, i/ili se radi o teoriji s ciljem razvijanja prognoza, kritike ili drugačijeg tipa normativnih zaključaka. Takvo je razjašnjenje korisno jer se identificiranjem funkcija polazne teorije istovremeno određuju njena teorijsko-spoznajna polja, a s time u vezi i opće teorijske mogućnosti i nedostaci. U tome smislu analitičar se suočava s principijelnim izborom: da li ostati u funkcionalno-spoznajnom horizontu početnih teza i u skladu s time razvijati empirijski zasnovanu kritiku i modifikacije teza ili pak taj horizont modificirati i nadopunjavati na bazi drugačijih spoznajnih perspektiva, tj. funkcija.
- b) Korisno je nadalje voditi brigu o tome da se razvijanje nekih pravaca modificiranja i dopunjavanja teorijskih teza može dijelom osloniti na reflektiranje stupnja apstraktnosti polaznih teorijskih teza. Teorijske mogućnosti, tj. pravci modificiranja i dopunjavanja u tome smislu mogu biti usmjereni prema: b1) konkretiziranju teorije ili, drugačije rečeno, izoštravanju i produbljivanju polaznih perspektiva, b2) generiranju novih teorijskih saznanja koja će sa svojim stupnjem apstraktnosti biti na razini apstraktnosti polazne teorije, b3) radu na teorijskim uvidima koji će po općenitosti biti na višem nivou od početne teorije.

- c) Od preliminarne je orijentacijske pomoći također i utvrđivanje općeg, meta-teorijskog znanstveno-ideološkog horizonta autora kao pripadnika pojedine “škole mišljenja”, društveno-povijesnog konteksta njegova istraživačkog djelovanja te empirijske baze teorijskih uvida. Korisnost tog razmatranja se, slično kao u slučaju razjašnjavanja funkcija teorije, očituje u otvaranju mogućnosti za reflektiranje općih postulata teorijskog pristupa te izbora između: c1) ostanka u spoznajnoj perspektivi autora, pri čemu bi se njegov horizont konkretizirao, c2) nadopunjavanja i modificiranja teorijske aparature koje bi išlo ne samo u pravcu konkretizacije nego i u pravcu preispitivanja nekih osnova učenja znanstveno-ideološke škole kojoj teorijski aparat pripada. S druge pak strane, uvidi u empirijsku bazu teorijskih teza mogu poslužiti kao dodatna orijentacija u razumijevanje teza i istovremeno kao uputa na sličnosti i razlike između empirijske baze teza i odabranog empirijskog slučaja.

Navedenim predradnjama, koje zapravo traju tokom cijelog preispitivanja potencijala teorije u okviru istraživanja empirije, kao elementima metodološkog okvira razvijanja dopuna i modifikacija polaznih teorijskih teza treba pribrojiti i druge metodološke napatke. Naime, iz analize proizlazi da takav pristup generiranju teorijskih saznanja u osnovi živi od istraživačke otvorenosti za posebnosti empirijskog slučaja. U tom je smislu nužno voditi se empirijom, od jedne dimenzije kompleksne stvarnosti k drugoj, kako izvan tako i unutar teorijskog okvira. Pritom treba biti spreman za empirijska saznanja koja su se na početku procesa istraživanja eventualno činila sporadičnima ili ih pak uopće nije bilo u obzoru razmišljanja. Nakon empirijski zadobivene spoznaje o obilježjima i posebnostima empirije potrebno je u sljedećem koraku poduzeti teoretiziranje i tako nadopuniti ili modificirati početni analitički aparat. Metodologija teoretizacije bazira se na sljedećim principima:

- a) Svaku teoriju shvaćati s analitičkim oprezom i, nadalje, razumijevati preispitivanje potencijala teorije s obzirom na empiriju kao proces otvaranja, širenja i produblivanja teorijom reduciranog horizonta.
- b) Svrha modifikacije i ekstrapolacije novih teorijskih teza nije i ne može biti ispunjenje svih napuklina i rupa u odabranim teorijskim tezama, kao što ni svrha teoretizacije nije obuhvaćanje svih dimenzija empirijskog fenomena u fokusu istraživanja. Naime, takvo definiranje ciljeva istraživanja pretpostavljalo bi da je moguće i/ili nužno u okviru jednog istraživanja obuhvatiti baš sve elemente stvarnosti, a to je uzaludan i nepotreban pothvat u istoj mjeri kao što je nerealno eventualno očekivanje i razmišljanje da bilo koja teorija može i treba obuhvatiti i rasvijetliti sve dimenzije empirije. Svrha nadopuna i modifikacija teorijskih teza preispitivanjem postojećeg pojma i analizom odabranog empirijskog slučaja u ovom se kontekstu sastoji u

generiranju novih dijelova analitičkih alata koji bi u kvalitativnom smislu dorasli zadatku analiziranja specifičnih i međusobno povezanih dimenzija kompleksnih novih stvarnosti.

- c) Teoretizacija treba biti utemeljena na spoznaji da svaka teorija ima istovremeno dva isprepletana aspekta: aspekt perspektive znanstvenika koji je razvija i zastupa te razina teorije koju zahtijeva sama empirijska praksa (Ritsert, 1973: 134). To je saznanje relevantno stoga što upućuje na to da generiranje teorijskih uvida mora biti bazirano na empirijskim uvidima, uz svijest da su razvijene teorijske teze odraz subjektivne interpretacije istraživača. To implicira da je prema Grounded Theory preporučena potpuna objektivnost²⁸ pri razvijanju teorijskih teza nepotrebna i nemoguća misija, ili kraće iluzija, kao i da generirani teorijski uvidi trebaju biti lišeni eventualnosti tipa matematičkog kombiniranja, subjektivnih predodžbi, očekivanja i priželjkivanja koja nemaju empirijsku osnovu.

Analiza pojma *internacionalizacija kapitalizma* s druge strane upućuje na to da je moguće izvući i još neke konkretne metodološke smjernice pri razvijanju modifikacija i nadopuna. U tom je smislu pored usmjerenosti na obilježja empirijskog slučaja korisno otvarati perspektivu u pravcu nekih drugih teorijskih teza istog autora, kao i drugih autora bliskog ili različitog interesa i znanstveno-ideološkog usmjerenja. Pritom treba ponovno naglasiti da uvođenje teza drugih ili istog autora, koliko god bilo inspirativno, istovremeno treba biti reflektirano u kontekstu odabrane empirije. Naime, te druge teze najčešće su nastale na temelju indikatora drugih, dakle dijelom i drugačijih empirijskih slučajeva. Stoga bi njihovo eventualno nekritičko preuzimanje, dakle bez obzira na promatrani slučaj, tendiralo ka kombinatorici želja i očekivanja. Nadalje, važan pravac kreiranja novih teorijskih uvida predstavlja svakako samostalno ekstrapoliranje teorijskih zaključaka iz empirije, koji se uz empiriju mogu oslanjati primjerice i na već poznatu ili novorazvijenu kritiku odabrane teorije i/ili dotične "škole mišljenja". Inspirativnu i orijentacijsku vrijednost imaju također i uvidi u relevantnu empirijsku i teorijsku literaturu, posebno iz pera lokalnih eksperata koji često imaju bogate uvide u empirijski slučaj iznutra.

Na kraju treba istaknuti još neka obilježja i prednosti koje proizlaze iz demonstriranog preispitivanja potencijala teorije. Taj pristup implicira rješavanje složenog zadatka: paralelno preispitivanje postojećih i kristalizaciju novih teorijskih teza zajedno s izradom empirijskog istraživanja. Rješavanje te zadaće sadrži simultano izvođenje i kontrolu niza povezanih radnji: analizu empirije u optici aparata i izvan nje, analizu i kritiku teorijskih teza te konzultiranje različitih drugih teorijskih i

²⁸ Paris/Hürzeler: Was versteht man unter Grounded Theory? www.tim.ethz.ch/education/courses/courses.../17.pdf, 28. 4. 2010.

empirijskih uvida kao orijentacije za izvođenje teorijskih i empirijskih zaključaka. Zbog njegove sadržajne višedimenzionalnosti takav pristup, osim kompliciranosti, karakterizira ne samo analitička korisnost nego se može promatrati kao instrument kreiranja novih pozicija i jačanja nedogmatskih shvaćanja na polju konkretne društvene znanosti. Ukoliko se naime s jedne strane fleksibilizira shvaćanje teorije, te se tako senzibilizira perspektiva za empiriju i druge teorijske prizme, utoliko se inducira dodatna mogućnost razvijanja samostalnog, otvorenog i inovativnog mišljenja. Taj put nadalje vodi međusobnom oplodivanju različitih perspektiva, pluralizaciji znanstvene prakse i u krajnjoj konzekvenci pronalaženju novih fragmenata pojmova za analizu novih stvarnosti. U tome smislu otvaranje funkcionira kao konkurirajući model dogmatskom shvaćanju pojedinih “škola mišljenja” ili teorijskih pristupa. Taj je put naime razvidan u brojnim analizama razvijenim na temelju reciklažno-nekritičkog preuzimanja teorijskog okvira, koji u sljedećem koraku vodi k očuvanju zastarjelih elemenata pojmovnih aparatura, monotonizaciji te uniformizaciji znanstvene prakse, kao i očuvanju zatvorenosti horizonata sljedbenika tabora pojedinih teorija i mišljenja.

LITERATURA

- Bićanić, Ivo, 2005: Vlasništvo nad ekonomskom politikom i tri “velika projekta”: ubrzanje rasta, dalja transformacija i uspješna integracija, u: Dvornik, Srđan/Soliz, Christophe (ur.): *Transformacija Hrvatske: sljedeći korak*, Tiskara Varteks, Zagreb, str. 22-50.
- Blumer, Herbert, 1979: Methodologische Prinzipien empirischer Wissenschaft, u: Gerdes, Klaus (ur.): *Explorative Sozialforschung: einführende Beiträge aus “National Sociology” und Feldforschung in den USA*, Enke, Stuttgart, str. 41-62.
- Brand, Ulrich/Görg, Christoph/Wissen, Markus, 2007a: Verdichtungen zweiter Ordnung. Die Internationalisierung des Staates aus einer neo-poulantzianischen Perspektive, u: Internationalisierung des Staates, *PROKLA. Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*, Heft 147. 37. Jg. Nr. 2. Münster: 217-234.
- Brand, Ulrich, 2007b: *The Internationalisation of the State as the Reconstitution of Hegemony*, IPW Working Paper, No. 1/2007, Institut für Politikwissenschaft, Universität Wien.
- Demirovic, Alex/Hirsch, Joachim/Jessop, Bob, 2002: Einleitung der Herausgeber, u: Poulantzas, Nicos, *Staatstheorie. Politischer Überbau, Ideologie, Autoritärer Etatismus*, VSA, Hamburg, str. 7-34.
- Demirovic, Alex, 2007: *Nicos Poulantzas. Aktualität und Probleme materialistischer Staatstheorie*, Westfälisches Dampfboot, Münster.

- Filstead, J. William, 1979: *Soziale Welten aus erster Hand*, u: Gerdes, Klaus (ur.): *Explorative Sozialforschung: einführende Beiträge aus "Natural Sociology" und Feldforschung in den USA*, Enke, Stuttgart.
- Glaser, B./Strauss, A., 1967: *The Discovery of Grounded Theory – Strategies for Qualitative Research*, Sociology Press, Mill Valley CA.
- Heigl, Miriam, 2007: *Peripherer Staat oder 'failed states'?* Zur Analyse von Staatlichkeit in abhängigen Formationen am Beispiel Mexiko, u: *Internationalisierung des Staates, PROKLA – Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*, Heft 147. 37. Jg. Nr. 2. Münster, str. 273-288.
- Hirsch, Joachim/Kannankulam, John, 2006: *Poulantzas und Formanalyse. Zum Verhältnis zweier Ansätze materialistischer Staatstheorie*, u: Bretthauer, Lars/Gallas, Alexander/Kannankulam, John/Tütze, Ingo (ur.): *Poulantzas lesen. Zur Aktualität marxistischer Staatstheorie*, VSA, Hamburg.
- Jessop, Bob, 2001: *Imperialismus und Staat bei Poulantzas – 25 Jahre später*, u: Hirsch, Joachim/Jessop, Bob/Poulantzas, Nicos: *Die Zukunft des Staates. Denationalisierung, Internationalisierung, Renationalisierung*, VSA, Hamburg.
- Mirić, Jovan, 1996: *Fascinacija državom i (ne)mogućnost oporbe, Politička misao* (33) 2: 93-109.
- Paić, Hrvoje, 2009: *Internationalisierung des Kapitalismus. Ein Versuch die Begriffsbauweise von Nicos Poulantzas zu verstehen, sie zu modifizieren und in Richtung der Semiperiferie zu erweitern* (doktorska disertacija), Universität Wien.
- Poulantzas, Nicos, 1975: *Klassen im Kapitalismus – heute*, VSA, Berlin.
- Poulantzas, Nicos, 1977: *Die Krise der Diktaturen. Portugal, Griechenland, Spanien*, VSA, Frankfurt am Main.
- Poulantzas, Nicos, 2001: *Internationalisierung der kapitalistischen Verhältnisse und Nationalstaat*, u: Hirsch, Joachim/Jessop, Bob/Poulantzas, Nicos: *Die Zukunft des Staates. Denationalisierung, Internationalisierung, Renationalisierung*, VSA, Hamburg.
- Poulantzas, Nicos, 2002: *Staatstheorie. Politischer Überbau, Ideologie, Autoritärer Ektatismus*, VSA, Hamburg.
- Pusić, Vesna, 1998: *Demokratije i diktature. Politička tranzicija u Hrvatskoj i jugoistočnoj Europi*, Durieux, Zagreb.
- Ritsert, Jürgen, 1973: *Probleme politisch-ökonomischer Theoriebildung*, Fischer-Athenäum, Frankfurt am Main.
- Ritsert, Jürgen, 2002: *Ideologie. Theoreme und Probleme der Wissenssoziologie*, Reihe "Einstiege" 11/12, Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Strauss, A./Corbin, J., 1998: *Basics of Qualitative Research – Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, Sage Publications, Thousand Oaks CA.

Škufljić, Lorena/Botrić, Valerija, 2009: *Izravna strana ulaganja u Hrvatskoj. Pogled s regionalne razine, Ekonomska istraživanja* (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam 'Dr. Mijo Mirković') (22) 3, rujan 2009.

Wallerstein, Immanuel, 1979: *The capitalist world-economy. Studies in modern capitalism*, Cambridge University Press, New York and London.

Wissel, Jens, 2007: *Die Transnationalisierung von Herrschaftsverhältnissen. Zur Aktualität von Nicos Poulantzas' Staatstheorie*, Nomos, Baden-Baden.

Dokumenti:

WIFO – Austrian Institute of Economic Research. Österreichs Investitionen in Mittel- und Osteuropa. Presseinformation, 04. 03. 2010.

Internet:

Beck, Ulrich, 2002: *Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter. Neue weltpolitische Ökonomie*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main. <http://www.aja-online.org/fr/culture-counts/reportagen/bibliothek-der-vielfalt/macht-und-gegenmacht-im-globalen-zeitalter/>, 28. 4. 2010.

Paris, Rupert/Hürzeler, Peter: Was versteht man unter Grounded Theory? www.tim.ethz.ch/education/courses/courses.../17.pdf, 10. 3. 2010.

<http://www.wko.at/statistik/jahrbuch/ah-passiveDI.pdf> wko.at/statistik/jahrbuch/ah-passiveDI.pdf, 28. 4. 2010.

<http://www.bmwi.de/BMWi/Navigation/aussenwirtschaft,did=194056.html> – download Ausländische Direktinvestitionen in der Bundesrepublik Deutschland – Transaktionswerte nach Ländergruppen und Ländern lt. Zahlungsbilanzstatistik, 28. 4. 2010.

<http://www.nacional.hr/clanak/46483/hrvati-u-lovu-na-kosovske-milijune>, 28. 4. 2010.

<http://www.suvremena.hr/12791.aspx>, 28. 4. 2010.

<http://www.cbbh.ba/index.php?id=236&lang=hr>, 28. 4. 2010.

<http://www.svijet-dionica.net/kompanije/13754-novi-akcijski-plan-deset-toaka-za-investicije-i-konkurentnost>, 28. 04. 2010.

<http://www.index.hr/vijesti/clanak/jandrokovic-alternativa-europskoj-uniji-je-jugoslavija/549142.aspx>, 28. 04. 2010.

Hrvoje Paić

CROATIA: CENTER OR PERIPHERY?
EXAMINING THE POTENTIAL OF THE THEORY
OF INTERNATIONALISATION OF CAPITALISM

Summary

The analysis is focused on punctual examination of the analytical potential of theory as regards the empirical sphere. For this purpose, the author opted for theoretical theses regarding the internationalization of capitalism and the case of Croatia. Unlike the usual scientific practice, in which the theoretical framework is perceived as a pre-formalised and static element of the research design, it is postulated in this paper that a different understanding of the theoretical perspective is possible and analytically useful. Such an understanding is based on dynamisation, flexibilisation and opening up of the theoretical horizon with a view of reflecting the particularities of the empirical sphere. Here the potential of theoretical insights is examined simultaneously with the conducting of empirical analysis. In this approach, which partly relies on the Grounded Theory and symbolic interactionism, the reexamination of the potential of theory is not limited to the research design stage. No, it is perceived as a process the course of which is intense even while the empirical analysis is conducted. Accordingly, it is assumed that the usual way does not make possible a sufficient reflection of the particular traits and surprises in the empirical field, for the following reasons: a) the character of the theoretical theses determined in advance is too general, and/or b) the theses are extrapolated from socially and historically different, or, at best, somewhat similar empirical cases. Furthermore, every pre-determined theoretical focusing simultaneously implies a reduction of perspective which should be avoided through recognition of empirical circumstances. In addition to putting forward a methodology of examination, the demonstrated approach to examining the potential of theoretical theses is oriented toward identification of the possibilities and limits of the chosen theoretical apparatus. The examination of possibilities and limits is understood as the basis of theoretisation, with the aim of generating theoretical fragments of concepts which would be able to reflect the peculiar and new empirical circumstances.

Keywords: analytical potential of theory, internationalisation of capitalism, Croatia, center, periphery, semi-periphery, Nicos Poulantzas, methodology of examination of theory

Kontakt: **Hrvoje Paić**, Institut für Politikwissenschaft, Fakultät für Sozialwissenschaften, Universität Wien. E-mail: hrvoje.paic@univie.ac.at